

Тема 3. Мистецтво XVII-XVIII століття

В XVII ст. паралельно існують дві стильові системи – бароко і класицизм. У взаємостосунках вони демонструють багато градацій – від щільного контакту, до взаємозаперечення. Різноманітним був і характер розповсюдження стильових систем в різних країнах. Якщо, скажімо, в Італії і Фландрії безумовно переважало бароко, то у Франції провідним стилем став класицизм.

1. Бароко

Зародки бароко з'явилися в Італії ще в надрах Пізнього Відродження, але розвинених форм стиль набув лише в XVII ст. Для бароко характерний дуалізм тілесного і духовного, причому обидва ці начала нерідко перебувають у конфліктному протиставленні, вираженому в контрастно загостреній формі. В образах бароко протиставлені такі полярні моменти, як тілесна краса і духовний порив, відверта чуттєвість і містичне осяяння. Основною емоційною нормою для мистецтва бароко є афект. Він виражається в піднесеній подачі образів, в перебільшеному вираженні почуттів, надмірному збудженні тощо.

Для барокових творінь характерна їх специфічна зверненість до глядача. Бароковий образ максимально активний, навіть агресивний. Він апелює до глядача, звертається до нього, утверджує, захоплює, примусово забирає в коло обумовлених переживань. Мистецтво бароко першим набуло яскраво виражених офіційних форм. Воно прославляє, репрезентує, перебирає на себе функцію емоційно-естетичної пропаганди. Соціальна функція бароко розвивалася в двох напрямках – культовому і світському.

Фундаментальним принципом бароко є динамізм, який в різних видах мистецтва має широкий спектр формальних проявів. В архітектурі він проявився у прагненні до просторовості; в пластичності, асиметрії та ірраціональності форм; використанні театральних ефектів, перевантаженні декоративними елементами. В живописі – це, передусім, прагнення до контрастних протиставлень численних дуальних пар: життя і смерті, добра і

зла, прекрасного і потворного, світла і темряви тощо. В скульптурі бароко проявилось в перебільшеній динаміці форм. Серед головних завдань скульптора – подолати інерцію і статику матеріалу, створити ілюзію руху, легкості, навіть невагомості.

Барокова архітектура створила нові типи аристократичних палаців і храмів, нові композиційні прийоми ансамблевої забудови вулиць та площ, нові форми синтезу з живописом та скульптурою. Найбільш ранні класичні взірці барокової архітектури були створені в Римі. Еталонними, як і в добу Відродження, передусім були культові споруди. Плани багатьох храмів втрачають центричний характер, однією з улюблених форм плану стає овал. Фасад, навіть при незначних розмірах, набуває такої концентрації архітектурного і скульптурного декору, що його важко сприйняти одразу, як цілісну форму. Динамічними стають всі елементи споруди: хвилястою або опуклою робиться стіна, більш частим і пластичним стає ритм колон, яким протиставляються глибокі западини ніш, використовуються розірвані форми фронтонів і антаблементів. Все це доповнюється горельєфною ліпниною, скульптурами, овальними картушами. Для інтер'єрів, разом з вже описаними прийомами архітектурних рішень, характерна поліхромія і суцільні розписи плафонів. Причому розписи настільки майстерно маскували істинні розміри і форму перекриття, що визначити їх було зовсім непросто. Трансформація торкнулася і такої стабільної форми конструкції споруди як баня. В добу бароко архітектори надають баням найнеймовірніші форми.

Важливі зміни відбулися в плануванні і оздобленні міських палаццо. Прагнення до глибинного розвитку простору призводить до того, що колишній замкнений двір – патіо, тепер отримує композиційне продовження, як це було зроблено в палаццо Боргезе. Піддається зміні і планування фасадної частини палаццо. Тепер основний корпус з колишнього замкненого каре перетворюється на П-подібну в плані споруду з висунутими вперед крилами. Простір між цими крилами палаццо тепер використовується як парадне подвір'я. Рівномірний ритм членування фасаду ренесансного

палаццо на поверхи в добу бароко рішуче змінюється. Тепер з усіх інших найвищий другий поверх – т.з. бельєтаж, який вирізнено не тільки розміром, але й пишнішим декоруванням.

Образно-художні принципи і арсенал зображувальних засобів барокового живопису дозволяли підняти велике коло проблем, відобразити дійсність в її різних аспектах. Не випадково, що в цей час розширюється жанровий діапазон. З'являються такі жанри, як пейзаж, натюрморт, побутова жанрова картина, композиції «живописців реальності». Особливий різновид жанрового живопису становили т.з. «бамбоччанти» - картини дрібного формату із зображенням вуличних сценок. Також в живописі знайшли втілення інтимні, ліричні настрої, отримали розповсюдження полотна кабінетного формату.

В процесі розвитку барокового живопису сформувалися стильові особливості, притаманні тій чи іншій європейській країні. В Італії живописна манера відрізнялася особливим драматизмом, патетикою, перебільшеним пафосом. Навіть найтрагічніші сцени несуть на собі відбиток певної театральності. Надзвичайного розповсюдження набули сюжети прославляння, апофеозів, тріумфів. Одним з лейтмотивів барокового живопису Італії була опозиція між життям і смертю. Одним з найпопулярніших сюжетів на цю тему стало зображення молодої жінки, яка замислилася, дивлячись на людський череп. Мотив черепа, як алегорія смерті з цього часу входить до численних композицій, зокрема до натюрмортів.

Найбільшим реалізмом і життєвою переконливістю відрізнявся живопис Караваджо. Саме він вважається автором найвиразнішого живописного прийому барокового живопису – світлотіньового контрасту між тлом і об'єктами першого плану. Цей прийом згодом отримав назву «караваджизму» і за короткий час розповсюдився по країнах Європи.

В бароковому живописі Іспанії панувала релігійна тематика. Для картин на релігійні сюжети характерний містицизм, пристрасність, суворий драматизм. В багатому арсеналі християнської історії іспанські живописці

обирають сцени мучеництв, чудес, містичних осяянь, видінь, діянь християнських святих. Разом з тим, в іспанському живописі відчутний сильний вплив реальності і стихії народного життя. Це проявляється через присутність в деяких творах рис прозаїзму і дещо прямолінійної натуральності.

Національно своєрідний варіант бароко склався у живописі Фландрії. Для нього характерні життєво-реалістична основа і могутня життєва енергія, радісне відчуття стихії буття, насолода потужними і здоровими формами матеріального світу. Мистецтво виповнене динаміки і великого внутрішнього напруження, але, навіть в творах на релігійну тематику воно не знає трагічної колізії тілесного і духовного, дуалізму реального та ірраціонального, йому не притаманна містична екзальтація.

2. Класицизм

На межі XVI – XVII ст. в живописі Італії виникає ще один стильовий напрямок, який дав початок європейському класицизму. Його поява пов'язана з творчістю живописців братів Карраччі і діяльністю організованої ними Болонської академії. На відміну від навчання в майстернях окремих живописців в Академії художники навчались по спеціально розробленій програмі. Одним з головних постулатів було твердження, що тільки шляхом вивчення і копіювання неперевершених шедеврів мистецтва можна зрештою здобути високий рівень майстерності. За взірці для наслідування було обрано твори доби Античності і Високого Відродження. Таким чином, тепер художник шукав красу не в оточуючому світі, як митці доби Відродження, а в «канонізованих» творах мистецтва. Натура сприймається як недосконала і примітивна, а тому в твір мистецтва вона має увійти перетвореною за правилами класичного мистецтва. Внаслідок цього щирість почуттів підміняється пишномовною риторикою, прекрасне – ідеалізацією, монументальність – імпазантністю і зовнішнім блиском. Виникає поняття про високі і низькі теми в мистецтві. До «високих» тепер, передусім, належать міфологічний і релігійний жанри. Серед головних ідеологів

Болонської академії - Аннібале Карраччі, твори якого є кращою ілюстрацією нового стилю.

Проте, класицизм, як провідна лінія в мистецтві утвердився не в Італії, а у Франції. Видатним теоретиком і живописцем класицизму став Нікола Пуссен, який закликав обирати благородні теми і величні сюжети. Він повертається до ренесансного розуміння порядку і міри, як основи мистецького твору. Композиція його творів чітко врівноважена, колорит позбавлений контрастів і дисонансів. В своїх програмних творах він відтворює ідеалізований світ античності, або звертається до сюжетів з античної чи ренесансної літератури. Клод Лоррен сприймає античність в ліричному ключі, головним чином через ідеалізований пейзаж. Для нього це золота доба історії людства. Улюблені мотиви художника – рівнини римської Кампанії, простір моря, античні архітектурні мотиви, бухти, гавані. Як і Пуссен він уникає контрастів світла й тіні, аби не вносити в свої роботи емоційного напруження. В ідилічному просторі його пейзажів панує вічне літо, природа не знає смерті та негоди, все виповнене величним спокоєм. Зовсім іншого характеру набув класицизм в творчості офіційного голови французького мистецтва Шарля Лебрена. Його патетичні, надумані композиції – це майже завжди живописні алегорії тріумфу монархії і божественної величі короля.

В архітектурі пер. пол. XVII ст. можна відзначити співіснування середньовічних, ренесансних і барокових форм. Проте, створена в сер. XVII ст. Академія архітектури дала критичну оцінку принципів бароко і визнала їх неприйнятними для Франції. Головною метою Академії стало узагальнення накопиченого досвіду і вироблення ідеальних законів краси. Основою краси визнавалися пропорції і геометричність. Вже на цьому ранньому етапі розвитку класицизму для нього характерно переважання нормативного начала і формування жорсткої системи академічних правил. Наприклад, вважалося абсолютно обов'язковим, щоб центральній осі споруди завжди відповідав ризаліт, балкон, проріз вікна або фронтон. З розвитком

класицизму пов'язана і регулярна система планування, наслідком якої стала поява знаменитих французьких регулярних садів. У Версалі Ленотр впроваджує чітку симетрію і ясність композиційної побудови, ієрархію підпорядкування другорядного головному. Головна вісь парку була підпорядкована геометричному центру палацу. Алеї парку перетиналися під прямими кутами або мали радіальну структуру, боскети і партери отримали чіткі геометричні обриси.

XVIII сторіччя. Картина стильового розвитку в мистецтві європейських країн у XVIII ст. досить неоднозначна іноді суперечлива. З одного боку продовжують розвиватися стилі попередньої доби, щоправда, зазнаючи трансформацій, з іншого – народжуються нові стилі і течії, примхливо переплітаючись з вже існуючими стильовими формами.

З XVIII ст. тон в європейській культурі і мистецтві починає задавати Франція, роль Італії в цьому процесі відходить на другий план. На тлі пануючого класицизму, розвиток якого не переривався аж до XIX ст., на початку сторіччя у Франції народжується стиль рококо. Цей стиль, передусім, став вираженням способу життя вищої французької аристократії. Риси грайливості, легковажності, театральності, еротизму проявилися в ньому саме завдяки головному замовнику – заможним аристократам, які намагалися перетворити своє життя на безкінечний феєрверк розваг і поспішали задовольнити найменші примхи. Тут не було ніякої фундаментальної естетичної чи світоглядної моделі і саме тому рококо виявилось таким скороминущим і еkleктичним. Існує думка, що рококо це взагалі лише один з варіантів пізньої стадії розвитку бароко.

3. Рококо

В архітектурі рококо проявилось передусім як стиль декорування інтер'єрів. Іноді його ще називають першим європейським безордерним стилем. Переважно стилістику рококо використовували для оздоблення приватних помешкань аристократії. Досить часто екстер'єр і інтер'єр таких споруд виконаний в різних стилях, як, скажімо, в отелі Субіз. Характер

стилю визначає специфічна форма орнаменту, за основу котрої взято мотив рокайлю – стилізованої мушлі. Рокайльний орнамент може бути розташовано по всій площі приміщення, починаючи від нижньої частини стін і закінчуючи плафоном. В окремих випадках риси рококо вплинули і на формування декоративного рішення фасадів монументальних споруд.

Живопису рококо притаманні риси безконфліктності, театралізації, підвищеної декоративності. Загальний настрій гедонізму підтримує висвітлена палітра і переважаюча пастельна тональність кольорів. Коло сюжетів обертається навколо витонченого відпочинку і розваг, жанрових сценок грайливо-еротичного характеру, картин відверто еротичного змісту. Навіть міфологічний жанр трактується живописцями не з класицистичних позицій, а скоріше як театралізована сценка грайливого характеру.

4. Бароко XVIII ст.

В пер. пол. XVIII ст. в Італії міцні позиції продовжує утримувати бароко. Яскравими взірцями стилю є палацово-паркові ансамблі Ступініджі і Казерте. Масштабне будівництво ведеться в цей час також в Австрії і Німеччині, де з'являються величні резиденції імператорів і вищої аристократії. Зберігає свою актуальність бароко і в спорудженні культових споруд.

5. Класицизм XVIII ст.

У XVIII ст. класицизм вступає у свою розвинену стадію. Це офіційний стиль більшості європейських монархій, його ідеологічні і естетичні засади лягли в основу художньої освіти усіх тогочасних академій. У Франції в стилі класицизму ведеться монументальне будівництво культових і громадських споруд. В Британії розквітає т.з. палладіанський стиль, особливо в спорудженні заміських садиб. Вишуканий синтез античності і ренесансу проявився тут і в оздобленні інтер'єрів палаців аристократії. З др. пол. XVIII ст. класицизм стає провідним стилем в архітектурі Італії і Німеччини. В живописі і скульптурі класицизм проявляється в усе більш умоглядних,

далеких від реальності формах, проте творам кращих майстрів притаманна величезна технічна майстерність.

Великий вплив на мистецтво др. пол. XVIII ст., передусім на живопис, мав рух Просвітництва. Це проявилось в посиленні реалістичних тенденцій в живописі, а також в зверненні до сюжетів на морально-етичні теми. Суворая простота і переконливість життєвих ситуацій характерна для творів Шардена, гострота психологічних характеристик притаманна портретам Латура, моралізаторський характер мають полотна Греза.